

Bilgi, bilginin kaydı, saklanması ve paylaşılması insanoğlu için ne kadar önemli ise, bilgi kaynaklarını derleyen, düzenleyen ve insanların kullanımına sunan kütüphaneler de o kadar önemli olmuştur. Yazının bulunmasından sonra bilgi kil, papirüs, parşömen gibi malzemelere kaydedildi. Keşfinden sonra kağıt, yaşamın vazgeçilmez bir parçası oldu. Günümüzde bu tür fiziksel kayıt ortamlarının yanı sıra, CD Rom gibi yeni elektronik kayıt ortamları da kendilerine yer ediniyor. Kütüphaneler de bu yeni malzemelere göre yeniden biçimleniyor; kütüphanecilik işlevsel ve kavramsal olarak değişiyor.

Bilgiye Erişimde Yeni Yöntemler

Değişen Kütüphaneler

“Kütüphane” denince belki de akla ilk sessizlik gelir. “Şşst!.. Biraz sessiz olun lütfen!” uyarısı kütüphanelerde sıkça duyulur. Okurken sessiz olmak, başkalarını rahatsız etmemek gerekir. Kuşkusuz, insanlar kütüphanenin var olduğu her çağda sessiz okumuyordu. Sözgelimi, çağının bilim merkezi konumundaki ünlü İskenderiye Kütüphanesi, geniş bir alanda gezinen ve yüksek sesle papirüs okuyan okurlarıyla, bilim adamlarıyla gü-rültüde, bir çocuk bahçesiyle yarışabilirdi. O çağın okur yazarı sessiz okumuyordu. Yazılı her türlü metin seslendirilmekteydi. Çünkü “ses, sözün tamamlayıcısı” idi. Sessiz okumanın mümkün olmadığı bu çağda okumak, bugünkü anlayışla “sesli okumak” demektir. Sessiz okumaya geçiş, düşünsel hayatın evrimiyle zamanla gerçekleşti.

Antik çağdan bugüne değin kütüphaneler, “sessiz”leşmiştir. Kütüphaneler de insanoğlunun yaşadığı değişimlere göre biçim değiştirir. İnsanla bire bir ilişkide olan kütüphaneler, yaşanan her türlü bilimsel ve tek-

nolojik gelişmeden, her türlü toplumsal değişimden etkilenir ve zaman içinde değişir.

Kitapların evi, başka bir deyişle kütüphane, tarih boyunca insanlarla bilgi kaynakları arasında verimli bir ilişkinin kurulmasını sağlamak için bilgi kaynaklarının belirlenmesi, seçilmesi, elde edilmesi, düzenlenmesi ve araştırmacıya ulaştırılması gibi alanlarda gerekli hizmetleri veren bir kuruluştur. Bu tanımla kütüphane eği-

tim, bilim, sanat ve kültür yaşamının vazgeçilmez mekânıdır. Kütüphaneler her türden bilginin tek tek insanlar, toplumlar, ülkeler arasında sürekli paylaşılmasını ve çağlar boyunca aktarılmasını sağlar. Bu hiç de kolay olmayan işlevi yerine getirmek, kütüphaneciliğin kendisinin bir araştırma alanı olmasını gerektirir. Kütüphanenin işlevini nasıl yerine getireceği konusunda evrensel kuramların geliştirilmesi için araştırma yapılması oldukça eskiye dayanır. Fakat bu araştırmalarda bilimsel yöntemlerin kullanılması, üniversitelerde lisans ve lisansüstü düzeyde kütüphaneciliğin eğitim ve araştırma alanı olarak yer alması, ancak 19. yüzyılda gerçekleştirilebilmiştir.

Kütüphaneler kuruluş amaçlarına, hedef kitlelerine, gelir kaynaklarına, örgütlenme yapılarına ve yönetim biçimlerine göre farklı farklı şekillenebilir. Farklı kütüphane türleri belli başlıklarda ele alınabilir:

(i) Milli Kütüphaneler: Ülke içinde yerli yayınları eksiksiz

13. yüzyılda Bağdat'ta bulunan halk kütüphanesini betimleyen minyatür.

toplamak, ulusal bibliyografyalar yayımlamak, ülkedeki bibliyografik enformasyon hizmetlerini planlamak ve yurtdışında ülke üzerine yazılmış yayınları toplamakla görevli milli kütüphaneler, genelde yayınlar üzerine bilgi veren ulusal bir merkez konumundadır. Yurtdışındaki kütüphanelerle bağlantıda olan milli kütüphane, ülke kütüphanelerine kütüphanecilikle ilgili her konuda öncülük etmeye çalışır. Dünyadaki ünlü milli kütüphaneler arasında, 12 milyon cilt kitabı, 400 bin dergiyi barındıran Bibliothèque Nationale (Fransa), 15 milyon cilt kitaplı British Library (İngiltere), 20 milyon cilt kitap yanında müzik notaları, fotoğraflar, arşiv belgeleri ve özgün baskılarla 80 milyon dokümanı barındıran Library of Congress (Amerika Birleşik Devletleri) başta gelir.

1946'da Ankara'da kurulan Milli Kütüphane'de ise, bir milyona yakın kitap bulunmaktadır. Milli Kütüphane, Almanya'da kütüphanecilik eğitimi almış, yurda döndükten sonra kütüphane kurma, geliştirme ve kütüphaneci eğitimi üzerine çalışmalar yapmış değerli kütüphaneci Adnan Ötügen'in çabalarıyla kurulmuştur. Haziran 1996'da 50. kuruluş yılını kutlayacak olan Milli Kütüphane, bu nedenle bir konferans düzenleyecektir. Verdiği

15. yüzyılda gezgin papazlar ve bilginler, kitapları deri bir çanta içinde bellerindeki kemere asılı olarak taşıyorlardı. Böylece hem kitapları ellerinin altında bulunduruyor hem de elyazması eserleri koruyorlardı.

kurslarla Türkiye'de ilk kütüphanecileri yetiştiren Ötügen, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ne bağlı bir kütüphanecilik bölümü kurulması için yoğun emek harcamıştır.

(ii) Üniversite Kütüphaneleri: Çağdaş bir üniversite kütüphanesiz düşünülemez. Her geçen gün, yeni yayınlarla zenginleşen bilim dünyasının son ürünlerini izlemek ve bünyesindeki araştırmacılara sunmakla görevli olan üniversite kütüphanelerinden öğrencilere ders için gerekli malzemeyi sağlaması da beklenir. Üniversite kütüphaneleri, üniversitenin öğretim elemanları ve öğrencileri için kurulur ama bünyesindeki yayınlara diğer araştırmacıların ulaşabilmesine de olanak verir. Türkiye'de, kuruluş çalışmaları tamamlanmış 52 üniversite ve 3 özel vakıf üniversitesi bulunmaktadır. Bir kısmı kurulma aşamasında olan üniversite kütüphanelerinin genelinde 4 milyon 300 bin kitap, 1 milyon 200 bin süreli yayın ve çeşitli kütüphane materyali bulunmaktadır. Bazı üniversiteler (Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ) uluslararası bilgi ağına bağlı olarak hizmet vermektedir.

(iii) Okul kütüphaneleri: İlk ve ortaöğretim okullarında ders programlarını desteklemek, kütüphaneyi kullanmayı öğretmek ve bireysel okuma gereksinimine cevap vermek için kurulur. Bu kütüphanelerin, öğrenciyi tek ders kitabına ve öğretmenin notlarına bağlı kalmaktan kurtaran, öğrencinin bilgisini genişletip derinleştirmesine yardımcı olan, farklı konularda farklı yazarları okuma fırsatı yaratan ortamlar olması beklenir. Türkiye'de sayıca çok olan okul kütüphanelerinin işlevsel olduğunu söylemek güçtür. Genel eğitim politikası, okul bütçesinden ayrılan paydaki yetersizlik, okul kütüphanelerini bu duruma sürüklemektedir.

(iv) Halk Kütüphaneleri: Halk kütüphaneleri, her yaşta, her düzeyde ve her meslekten okuyucunun, her konudaki düşün ve sanat ürünlerinden parasız ve özgürce yararlanmasını sağlamaya çalışan kütüphanelerdir. Cumhuriyet tarihinde, yurt çapında örgütlenen en eski kütüphane türü, halk kütüphaneleridir. Çoğunda özel bir çocuk bölümü bulunan halk kütüphaneleri il, ilçe ve kasabalara kadar örgütlenmiştir. Hizmet götürülemeyen yerlere ise, gezici kütüphanelerle ulaşılmaya çalışılır.

(v) Özel Konu Kütüphaneleri: Bu tür kütüphaneler, sınırlı bir çalışma konusu ile ilgili, çok ayrıntılı bilgi ve yayın gereksinimlerini karşılamak üzere kurulan kütüphanelerdir. Sanayi kuruluşlarının, fabrikaların, bankaların ya da kişilerin özel kütüphaneleri vardır. Bunlar yalnız kendi konula-

Avustralyalı sanatçı Robert Ingpen'in İskenderiye şehrini betimleyen resmi ve Mısır'da 1997'de açılması planlanan yeni İskenderiye Kütüphanesi'nin mimari modeli.

rında her türlü yayını toplarlar. Ülkemizde devlet sektöründe TÜBİTAK, Atom Enerjisi Kurumu, Türk Standartları Enstitüsü kütüphaneleri; özel sektörde ASELSAN Kütüphanesi bu tür kütüphanelere örnek verilebilir. Amerika'da özel kütüphanelerin oldukça ilginç bir örneğine rastlıyoruz: Amerikalı Çıplaklar Araştırma Kütüphanesi (The American Nudist Research Library). "Örtüler sadece kitapların üzerindedir" sloganıyla yola çıkan bu kütüphane, halk ve akademik çevreler tarafından göz ardı edilen "çıplaklık" konusunda, dünyanın en ünlü kütüphanelerinde bile bulunmayan, iyi bir derlemeye sahip. 1962'de bir çıplaklar kulübü olarak kurulan Cypress Cove, daha sonra üyelerin ar-

şivlerinden yola çıkarak kütüphaneye dönüştürüldü. Şimdi çıplaklık üzerine yazılmış kitaplar, süreli yayınlar, kişisel albümler, video bantlarından oluşan geniş bir koleksiyona sahip. Sadece belli bir ücret karşılığında üye olanların kullanabildiği kütüphane, ziyaretçilere de açık. Üstelik ziyaretçiler soyunmaya zorlanmıyor!

Değişen Kütüphane Kavramı

Bilgi, insanoğlu için, her zaman önemli olmuştur; çağımızda bilginin artan önemi, önümüzdeki yüzyıllarda toplumların yaşamındaki yeri, genişleyecek gibi görünmektedir. Son on yıl-

da, "bilgi toplumu" kavramı banış, demokrasi, global kelimeleri gibi sıklıkla kullanılır oldu. Bugüne dek sosyo-ekonomik gelişim için önemli olan ölçütler arasında insan gücü, maddi kaynak, malzeme ve enerji sayılırken, gelecekteki ölçütün tüm bu unsurlardan çok, bilgi —daha geniş kapsamıyla enformasyon— olduğu vurgulanıyor. Bilindiği gibi enformasyon, bilgiye optimum düzeyde erişebilmek ve kullanabilmek için bilginin üretilmesinden başlayarak, düzenlenmesi, sınıflandırılması, saklanması ve iletilmesi ile ilgili tüm evreleri içerir.

Çağımızda bilgisayar kullanımı bilgi aktarımında büyük değişikliklere ve yeniliklere yol açtı. Fiziksel ortamda kayıtlı, depolanmış, durağan bilgi ve bilgiye erişme serüveninde devingen araştırmacı yerini, elektronik ortamda ağlar üzerinde akan, devingen bilgiye ve evinde, bürosunda, ekran karşısındaki durağan araştırmacıya bırakıyor. 1980'li yılların başında kişisel bilgisayarların ilk kez tıp kütüphanelerinde kullanılmaya başlanmasından beri, bilginin yönetimi kavramsal ve işlevsel olarak değişmeye başladı. Kütüphaneler, sabit basılı malzemeyi

Çağlar Boyunca Kütüphaneler

M.Ö 3000'lerde eski Mısır'da "tablet evi", "papirüs evi" gibi adlar taşıyan, kütüphane niteliğinde arşivler bulunuyordu. II. Ramses'in Teb kentinde, kapısında "Ruhun Doktoru" yazan bir kitaplık bulunduğu bilinir. Dünyanın ilk kütüphanesi sayılabilecek derme, M.Ö. 2000'lerde Babil'deki kil tabletlerden oluşuyordu. Mezopotamya'daki kazılarda bulunan ticari, resmî yazışmalar, destanlar, şirler, dinî yazıtlar ve eğitimden bahseden birçok tablet, M.Ö. 626'da Asur başkenti Ninive'de Asur Bani Pal kütüphanesi olarak bilinen bir kütüphanenin varlığını gösteriyor. Eski Yunan uygarlığına ait birçok kütüphanenin var olduğu da biliniyor. Fakat bunların izleri bugüne ulaşmamıştır. Antik çağın en ünlü kütüphanesi, Helenistik çağın bir ürünü olan İskenderiye Kütüphanesidir.

Büyük İskender'in ölümünden sonra dağılan İmparatorluk, İskender'in generalleri tarafından bölülmüş ve Mısır bölgesi Ptolemaios Hanedanının eline geçmişti. Atina'dan kovulan Aristoteles'in öğrencilerinden Phaleronlu Demetrios, İskenderiye'ye sığındıktan sonra, Kral I. Ptolemaios'a, kraliyetin koruması ve idaresi altında bir kütüphane ve eğitim merkezi kurulmasını önerdi. Ptolemaios da dünyadaki bütün kitapları, bütün ulusların elyazmalarının bulunduğu bir kütüphane kurulmasını emretti. Kurulan kütüphanede sadece var olan kayıtlar derlenip saklanmıyordu; ayrıca yazıcı köleler, elde bulunmayan eserleri de çeşitli yollardan bulup kopyasını çıkarıyorlardı. Kısa zamanda kütüphane duvarlarındaki nişler içine yerleştirilmiş, hepsi yazarların

adlarına göre düzenlenmiş ve üzerlerine tomariarin içeriklerini özetleyen bir not listelenmiş 700.000 papirüs toman binkitirdi. Kuruluşundan sonra İskenderiye Kütüphanesinin yaklaşık 300 yıl ayakta kaldığı biliniyor. Ama kütüphanenin ne yıkılış nedeni ne de zamanına ait net bilgiler yok. M.Ö. 48'de Caesar'ın Mısır'ı işgal sırasında şehirde çıkan yangında kütüphanenin büyük bir kısmının yanması güçlü bir olasılık gibi görünür.

Şimdi bu büyük antik kütüphanenin bulunduğu tahmin edilen yerde, dünya çapında bir kütüphane, bilimsel eğitim ve araştırma merkezi kuruluyor. 1990 yılında Mısır Hükümeti Unesco'ya başvurarak antik kütüphaneye benzer bir kütüphane kurulumu için yardım istedi. Unesco'nun desteğiyle uluslararası bir organizasyonla gerçekleştirilecek projenin inşaat çalışmaları Ekim 1994'de başladı. Çağın kucaklamayı öğrendi modern mimarî tasarımıyla binanın Aralık 1997'de bitirilmesi planlanıyor.

Helenistik çağda İskenderiye Kütüphanesi dışında, bu kütüphane ile yarışan, Bergama'daki Bergama Kütüphanesi de ün salmıştı. Romalılar'dan da günümüze pek çok kütüphane kalmıştır. Roma Cumhuriyeti'nin yasaları bütün vatandaşların kullanımına açık kütüphane fikrini getirmiştir. Bu, Halk Kütüphanelerinin doğuşuna kaynaklık eden fikir olarak bilinir. Hıristiyanlığın yayılmaya başlamasının ardından kilise ve manastır kütüphaneleri belirir. Aziz Benedictus, Benedictus tankatına bağlı bir papazın yaşamı kuralları arasında kitap çoğaltmayı da koyar. Kitap, böylece "sevap" düşüncesine bağlı olarak yüceltilir ve kütüphane kurulumu desteklenir. Ama, bu kütüphanelerde kitabın okunması ve halka ulaştırılması çabasıyla saklanması ve korunması ön plandaydı. Nitekim

Ortaçağ'da kitaplar raflara zincirlerle bağlanıyordu. Okuyucu istediğinde ise, kitap bu kez rahlelere zincirlerle bağlanıyor ve kitabın kütüphane dışına çıkmasına kesinlikle izin verilmiyordu. 13. yüzyılda üniversite kütüphanelerinin gelişimine tanık oluyoruz. 14. ve 15. yüzyıllarda kralları, prensleri, soyluları ve zenginleri kütüphaneye kurma merakı sardı. Rönesans'tan sonra canlanan düşünsel hayat ve 15. yüzyılda matbaanın bulunması sayesinde kitap çoğaltılmak kolaylaştıysa da, kitap paylaşımı halka fazla inemedi ve yaygınlaşmadı. Fransız Devrimi'nden sonra, bu büyük "Bibliothèque Royale"ler, "Bibliothèque Nationale"e dönüştürülüp, millete mal edildi.

İslam dünyası ise, kütüphanecilikte yöntem ve zenginlik açısından oldukça ilerlemişti. İslam kütüphaneleri genellikle, hükümdar ya da meraklılar tarafından kurulup vakfa dönüştürülerek halkın kullanımına açık duruma getirilmişlerdir. Bağdat'ta Abbasiler tarafından kurulan ve dönemin önemli halk kütüphanesi olan Dar-ül Hikmet, 1258'de Moğollar tarafından yağma edilene dek, İskenderiye Kütüphanesi gibi, okul niteliğine varlığını sürdürmüştür. Dönemin bir diğer büyük kütüphanesi Kahire Kütüphanesi'dir. Seicuklular döneminde, üniversite kütüphanesi diyebileceğimiz medrese kitaplıkları belirir. Osmanlı kütüphaneciliği de medrese kültürüne dayanır. Kütüphane, devlet bütçesiyle değil, özel vakıfların yardımlarıyla kurulur. Zaman zaman kurucunun ve ailesinin mezarları, bir hayır duası beklentisiyle, kütüphane binasının yakınlıklarına gömülür. Bugün bile, İstanbul'da böyle kütüphaneleri izine rastlanabilir. Osmanlı döneminde devlet eliyle kurulan ilk kütüphane Bayazıt Devlet Kitaplığı'dır (1882).

içinde barındıran "dört duvar" binalardan, dağıntık elektronik bilgi ağlarını içeren "duvarsız" mekânlara dönüştürüyor. Bilgi ağlarıyla, insanlar arasında bir aracı kurum olan kütüphaneler, temel malzeme olan bilgi kayıt ortamları değiştiği için yeniden biçimleniyor.

Elektronik kütüphane, geleneksel kütüphane hizmetlerinin bilgisayar ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak verilmesi anlamına gelmiyor. Kütüphaneye işlerinin elektronik ortamın koşullarına göre yeni yöntemlerle yerine getirilmesini gerektiriyor. Bu yeni yöntemler, bilgi kaynaklarını sağlamada yeni yaklaşımları, depolama, kataloglama, sınıflama ve korumada yeni çözümleri, kullanıcılar için yeni uygulama yöntemlerinin bulunmasını, yapılanmayı ve ekonomik uygulamalarda değişiklikleri içermektedir.

Günümüzde İnternet aracılığıyla erişilebilen bilgilerin çeşitliliği ve sayısı hızla artıyor. Bu durum kütüphaneye kavramının, kütüphanecinin niteliklerinin ve hizmet felsefesinin değişmesine yol açıyor. Artık kütüphaneler "belki bu belgeyi arayan birisi çıkar" düşüncesiyle toplanan belgelerle dolu pasif bilgi deposu olmaktan çıkıp, "gereksinim duyan kişiye, gereksinim duyduğu bilgiyi, gereksinim duyduğu anda, gereksinim duyduğu kapsamda sunmak" gibi bir işlevi üstlenmek durumundadır. Kütüphanecilik, artık enformasyondan ayrı düşünülemez. Elektronik çağda evrimleşen kütüphane dermeleri, artık bir kütüphanenin fizik olarak sahip olduğu malzemeye değil, erişim sağladığı malzemeye belirleniyor.

Bilgiye elektronik ağlarla ulaşmak, yeni kavramlar, yeni uygulamalar, yeni gelişmeler doğurduğu gibi yeni sorunlara da yol açıyor.

Bilgi Erişim Sorunları

Bilgileri elektronik olarak depolama maliyeti düştükçe, daha fazla sayıda belge elektronik ortama aktarılıyor. Yeterli donanımı olan herkesin elektronik bir dergi yayınlayabildiği bu ortamda, elektronik süreli yayın arşivlerinin sayısı da hızla artıyor. Çoklu ortam (multimedya) türü bilgiler de yoğun biçimde kullanılıyor. Kullanıcılar sayısallaştırılmış

miş (digitalized) ses, resim ve hareketli görüntü halindeki bilgileri kolayca kendi iş istasyonlarına aktarabiliyorlar. Hatta televizyon işlevi gören terminallerle film seyredebiliyor, radyo dinleyebiliyorlar. Son derece hareketli bir ortam olan İnternet'te bilgi akışı da bu hareketliliğe ayak uyduruyor. Hergün yeni bilgi kaynakları, hizmete sunuluyor, bazıların yerleri değişiyor, güncelliğini yitirenlerse kullanımdan çekiliyor. Bu değişken ortamda yeni kaynakları keşfetmek, ortadan kalkanları belirlemek veya yer değiştirenleri izlemek bilgiye erişmek isteyen araştırmacının işini zorlaştıran etmenlerden birisi. Kütüphaneciler, İnternet üzerindeki bu "aktif" bilgilerin kataloglanması ve sınıflandırılması için çalışmalar yürütüyorlar. Ancak, basılı malzeme için kullanılan kataloglama ve sınıflama teknikleri elektronik ortamdaki bilgiler için yetersiz kalıyor. Kütüphaneciler, metin türü bilgilere erişim sağlamada yeterince deneyimli olmalarına rağmen, ses, görüntü, film türü bilgileri düzenlemekte zorlanmaktalar. Bu bilgilerin hacmi de gittikçe artıyor.

Çoklu ortam türü bilgilerin bir yerden bir yere makul bir hızda aktarılması için sağlam bir telekomünikasyon alt yapısı gerekir. Özellikle grafik, görüntü ve ses içeren belgeleri aktarmanın uzun zaman alması İnternet kullanıcılarının olağan şikayetlerindedir.

Günümüzde elektronik posta, gopher, WWW gibi İnternet hizmetlerinden her yaş ve meslek grubundan yaklaşık 30-40 milyon insan yararlanıyor. Her yıl katlanarak büyüyen kullanıcı sayısının 2000 yılında 200 milyona ulaşması bekleniyor. Bilgisayar okur yazarlığı, elektronik ağ bilgi ve becerisi çok değişik düzeyde olan bu kullanıcılar için önemli olan, az çaba ile istedikleri

Günümüzde bile okul kütüphanelerinin, öğrencilerin kullanımına sunulacak detaylı bilgisayar teknolojileriyle donatılması gerekiyor.

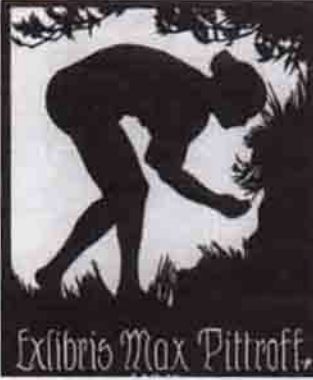

Library of Congress'in geniş kart katalog kutularının yanında beliren bilgisayar terminali, kütüphanelerin yaşadığı geçiş dönemini sembolize ediyor.

bilgiye ulaşmaktır. Kullanıcıların karşılaştığı sorunların başında, aradığı bilgiye ulaşabilmek için sorgu cümlesi kurmak gelir. Sorgu cümlesi kurmanın zorluğu Hjerpe paradoksu olarak bilinen "hakkında bilgi bulmak için bilmediğin bir şeyi tanımlama gereği"nden kaynaklanır. Kullanıcıya yönelik sorgu dilleri ve ara birimlerinin tasarımı ve geliştirilmesi yönündeki çalışmalar, İnternet uygulamalarının daha etkili kullanılmasını sağlayacaktır. Ayrıca kullanıcı becerilerinin artırılması için bilgisayar okur yazarlığı eğitimi üzerinde çalışmalar yapılması gerekiyor.

İnternet aracılığıyla erişilebilen bilgi kaynaklarını kullanma bedeli için henüz ortak bir fiyatlandırma modeli geliştirilmemiştir. Bu tür hizmet veren kuruluşlardan bazıları, abonelik esaslarına dayanarak çalışmakta, bazıları üniversite ya da kamu kuruluşlarına lisans anlaşması karşılığında kiralanmakta, bazıları ise makale başına belli bir ücret istemektedirler. Üstelik elektronik ortamdaki metinlerin kolayca kopyalanabilmesi, çoğaltılabilmesi ve değiştirilebilmesi, entelektüel mülkiyet hakkını (telif hakkını) olumsuz yönde etkiliyor. Aslında kitap edinmek için sıklıkla başvuru olan fotokopi yöntemiyle de telif hakları ihlal edilmektedir. Günümüz yayıncılığının en önemli sorunlarından biri olan telif hakları için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekiyor.

İnternet aracılığıyla erişilebilen bilgi kaynakları ile ilgili en önemli sorunlardan birisi de, bilgilerin doğruluğu ve

Exlibris, ".....'nın kitaplığından" anlamına geliyor. Kitap sahipleri, sadece kendileri için tasarlanmış exlibrisleri, kitaplarının iç kapaklarına yerleştiriyor ve bu kitabın kendi özel kütüphanelerinin bir parçası olduğunu belirtiyorlardı. İlk kez 15. yüzyılda kullanılan exlibrisler, bugün koleksiyoncuların ilgi alanına giriyor.

güvenilirliğinin sağlanmasıdır. Elektronik ortamın olanaklarıyla bilginin kaynağına doğrudan erişebilmek, doğru bilgiye ulaşmak anlamına gelebilir. İnternet'te aktarma sırasında bilgiler yanlışlıkla ya da kötü niyetle değiştirilebi-

lir. Kullanıcı, bir kez kendi diskine aktardığında, belge üzerinde dilediği gibi oynayabilir. Güvenilmezlik, bilgisayar ağlarının hız, ucuzluk ve gayri resmîlik gibi öğeleri, çoğu araştırmacıyı elektronik yayıncılık konusunda kuşkucu dav-

ranmaya itmiştir. Kasım 1995'de Bilkent Üniversitesi'nde düzenlenen 1. Türkiye İnternet Konferansında sunulan bir bildiriye bu durum şöyle ifade ediliyor: "1992 yılında yapılan bir araştırma, üniversitede görevli araştırmacıların bilgisayar ağlarını çoğunlukla elektronik posta amacıyla kullandıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmacıların % 7 oranında küçük bir bölümü bilgisayar ağlarını bilgi edinme ya da bilimsel makalelerini yayımlamak amacıyla kullanmışlardır. Bu araştırmacılar, elektronik yayın ortamının ciddi bilim yapmaya uygun olmadığını; bu ortamın daha çok önemsiz konuların tartışıldığı küresel bir duvar tahtasına benzediğini düşünmektedirler."

Elektronik belgelerin güvenilirliğini sağlamaya yönelik araştırmalar yapılıyor. Belgelerin aslına uygun olup olmadığının araştırılabilmesi, bilginin doğrulanabilmesi için çeşitli algoritmalar, elektronik damgalama, sayısal imza teknikleri geliştiriliyor.

İletişim ve enformasyon teknolojileri alanlarındaki gelişmeler artarak devam edecektir. Bu alanda, ortaya koyulan teknolojik, ekonomik ve yasal sorunlar, bu sorunların muhatapı ilgili kişiler, kuruluşlar ve özellikle kullanıcılar tarafından göz ardı edilmemelidir. Sistemi iyi ve etkili kullanmanın yolu sistemin sorunlarını belirlemek, ve bunların giderilmesine çalışmaktan geçiyor.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Durum

Gelişmiş ülkelerde enformasyon ve kütüphanecilik alanında altyapı çalışmalarının büyük ölçüde tamamlandığı söylenebilir. Yine bu ülkelerde bilgi transferi artarak devam etmektedir. Enformasyon ve enformasyon sistemleri, gelişmekte olan ülkeler için daha büyük önem taşımaktadır. Bu konu üzerinde araştırma yapan kişiler, konunun gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gerçeklerinden soyutlanamayacağını vurguluyorlar. Enformasyon yapılanma çalışmaları, toplumsal düzlemde ele alınmalıdır. Çünkü toplumlar ve insanlar arasında bilgiyi algılama ve değerlendirmede ortaya çıkan farklı davranış şekilleri, bilginin üretilmesinden düzenlenmesine, saklanmasıyla iletilmesine kadar kullanıcıya

Bilgi Uzmanlarının Mesleki Örgütü Türk Kütüphaneciler Derneği

Yaşar Tonta

Doç. Dr., Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Başkanı Yardımcısı

Bir mesleğin en önemli özelliklerinden birisi de, meslek mensuplarının çabalarını birleştirerek sorunların çözümünde yardımlaşma için bir araya gelmeleridir. Tüm meslek kuruluşları, üyelerinin mesleki yeterliliğini garanti etmek, onların mesleki davranışlarına kefil olmak ve mesleğin statüsünü yükseltmek amacını güderler. 1949 yılında Ankara'da kurulan ve kamu yararına çalışan bir dernek olan Türk Kütüphaneciler Derneği'nin (TKD) temel amacı da, ülkemizde "kütüphane ve kütüphanecilik hizmetlerinin geliştirilmesini sağlamaktır". Yurt çapında 42 şubesi ve 1500'ün üzerinde üyesi ile TKD, Türk kütüphanecilerinin, arşivci ve bilgi uzmanlarının en köklü mesleki kuruluşudur.

TKD kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek, ülkemizin kütüphanecilik ve bilgi sorunlarına çözüm bulmak amacıyla çeşitli konferanslar, açık oturumlar ve seminerler düzenlemekte ve yayınlar yapmaktadır. TKD önderliğinde 32 yıldır mart ayının son haftasında kutlanan Kütüphane Haftaları bu sorunların gündeme getirildiği ve çözüm yollarının önerildiği en önemli platformlardan birisi olmuştur. Son yıllarda Kütüphane Haftalarında belirli bir tema seçilmekte ve kamuoyunun dikkati bu konuya çekilmektedir. Örneğin, geçen yılki haftanın konusu "Düşünce Özgürlüğünün Olmazsa Olmazı: Bilgi Edinme Özgürlüğü" idi. Hafta boyunca düzenlenen etkinliklerde düşünce özgürlüğü ile bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkiler, devlet bilgilerine serbest erişim, elektronik bilgilere erişim ve gizlilik gibi çeşitli konular gazeteci, yayıncı, yazar ve kütüphaneciler tarafından irdelenmiştir. Bu yılki Kütüphane Haftasının konusu ise eser sahiplerinden (kitap, müzik, sinema, bilgisayar yazılımı vd) okuyuculara/dinleyicilere/izleyicilere/kullanıcıla-

ra, yayıncılardan kütüphanecilere, devlet sektöründen üniversitelere kadar hemen herkesi ilgilendiren bir konu olan "Telif Hakları" idi. Hafta süresince telif hakları konusu yerli ve yabancı uzmanlar tarafından çeşitli yönleriyle ele alındı. Kütüphane Haftalarının yanı sıra TKD çeşitli mesleki yayınlar yapmaktadır. Örneğin, son olarak Dernek, İnternet ile ilgili bir kitap yayımlamıştır. TKD'nin üç ayda bir çıkan Türk Kütüphaneciliği adlı bir de resmi yayın organı bulunmaktadır. Halkın bir dergi olan Türk Kütüphaneciliği 1952 yılından beri yayımlanmaktadır.

TKD, Uluslararası Kütüphane Demekleri Federasyonu IFLA'nın üyesidir. TKD, 20-26 Ağustos 1995 tarihlerinde İstanbul'da yapılan IFLA Genel Kurulunu ve Yıllık Toplantısının düzenlenmesine de katkıda bulunmuştur. TKD üyeleri IFLA'nın çeşitli daimi komitelerinde ve birimlerinde görev yapmaktadır. TKD, 1995 yılında kurulan Bilgi Erişim ve Düşünce Özgürlüğü Komitesinde de bir üye aracılığıyla temsil edilmektedir. TKD üyelerinin önerisi sonucu geçen yıl IFLA'nın aldığı ve UNESCO tarafından da kabul edilen bir karara göre bundan böyle her yıl 23 Nisan günü bütün dünyada "Kitap ve Kütüphane günü" olarak kutlanacaktır.

TKD son yıllarda bir "yeniden yapılanma" arayışı içerisinde. TKD bünyesinde kurulan "Yeniden Yapılanma Çalışma Grubu", Türkiye'de kütüphanecilik ve bilgi hizmetinin gelişmesine Dernek olarak daha fazla katkıda bulunmak amacıyla nasıl bir örgütlenme, üyelik, mali sistem ve yönetim stratejisi izlenmesi gerektiğini araştırmaktadır. Adı geçen grubun ilk raporu 1995'te hazırlanmış ve tartışmaya açıktır. Yeniden yapılanma çalışmaları sona erdiğinde, TKD'nin teknolojik, ekonomik ve toplumsal değişimlere daha hızlı uyumu sağlayabilecek ve gereksinimleri karşılayabilecek konuma getirilmesi umulmakta ve bu yönde çalışmalar sürdürülmektedir.

TKD ve etkinlikleri (yayın, konferans, vd) hakkında daha fazla bilgi için:

Türk Kütüphaneciler Derneği
Eğilim Sok. 8/8 06440, Keleş, Ankara
Tel/Fax: (312) 230 13 25; E-posta: tkd-edb@net.net.tr

giden her evreyi biçimsel olarak etkiler. Toplumun yapısı, sosyal, politik, kültürel, tarihsel nitelikleri, yasalar bireylerin eğitim düzeyleri, ülkenin coğrafisi ve ekolojik konumu, bilginin paylaşımını sağlayacak ve üretilmesini teşvik edecek yapılanmaların tasarlanmasında göz önünde bulundurulmalıdır. Bu öğelerin ortaya çıkardığı farklılıklar geliştirmekte olan ülkelerde yaşanan enformasyon sorunlarını da tanımlıyor:

(i) Gelişmekte olan ülkelerde telekomünikasyon altyapısı oldukça yetersizdir. Bilgisayar donanımlarının ve altyapı yatırımlarının pahalılığı, sosyo-ekonomik sorunların ağırlığıyla yaşayan geliştirmekte olan ülkelerde geçici çözümlere başvurulmasına yol açmaktadır. Bilgiye olan gereksinim hazır bilgi transfer edilerek giderilmeye çalışılmaktadır.

(ii) Gelişmiş ülkelerde de görülen bilgisayar kullanımı ve işlevleri konusundaki bilgisizlik, geliştirmekte olan ülkelerde daha çok söz konusudur. Bilgisayar kullanan insanların önemli bir bölümünün başka insanlara karşı kapalı bir yapıya bürünmesi, temel eğitim sisteminde bilgisayar kullanımının henüz doğal bir yer edinmemiş olması hem yeni gelişmelere karşı insanlarda olumsuz bir görüş yaratmakta hem de elektronik ortamda çalışmanın herkesin üstesinden gelebileceği bir iş olmadığı kanısını doğurmaktadır. Tekno stress olarak adlandırılan bu ruh hali, yaşamın her alanında pek çok insanda gözlenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde ek olarak, dil, din ve benzeri kültürel çeşitlilikler enformasyon sistemlerine belirli sınırlamalar getirmektedir.

(iii) Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümünde yönetimlerin öngörü yetersizlikleri ve kısa vadeli politik tercihleri nedeniyle, genelde enformasyon yapılanmalarında orta ve kısa vadeli kararlar alındığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki demokrasi sorunu da göz ardı edilemez. Kütüphane veya enformasyon merkezi gibi kurumlar, bilgi edinme ve bilgiyi ifade özgürlüğü olan insanların kişisel haklarını koruyan ve bunların toplumsal haklara dönüşmesine hizmet eden demokratik yapılanmalardır. Dünya üzerinde çok farklı yapılanmalar gösteren geliştirmekte olan ülkelerin yönetimleri böylesi demokratik yapılanmaların yaşamasına elverişlidir.

(iv) Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda elektronik teknolojisine bağlı sistematik çalışmalar hükümetlerin kontrolünde özel firmalara verilmektedir. Bu yöntemle hükümetler, kurumlarüstü bir yapı kazanarak gerektiğinde karar değiştirebilmektedirler. Konunun kullanıcı haklarını koruyan yasalarla belirlenememesi ve yetişmiş uzman eksikliği, yanlış kararlar alınmasına yol açarak, ticari amaçları ağır basan kurumların işine gelmektedir.

Elektronik ortam "eldeki evrensel bilgi birikimi ve üretiminin uluslararası işbirliği, işbölümü, ortak katkı ve çalışma ile denetim altına alınması, bilginin bütün toplumlara, her nerede ve her ne düzeyde olurlarsa olsunlar bütün bireylere eşit paylaşımının sağlanması" ilkesini taşıyor. Bu tablo, elektronik bilgilere küresel olarak erişim sağlanabilmesi ve bu evrensel hizmet ilkesinin gerçekleştirilebilmesi için kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğunu bize gösteriyor.

Elektronik Ortamın Getirdikleri

Kağıtla karşılaştırıldığında elektronik ortam, bilgiye erişimde mekân sınırlaması (Türkiye'de yaşadığınız için Library of Congress'deki bir kitaba ulaşamazsınız ya da en azından hayli zaman sonra ulaşırsınız), fiziksel temas ve

sahiplenme (başka bir nüshası yoksa bir kitaba sadece bir üye sahip olabilir), taşıma gibi engelleri büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Elektronik yayıncılığın ve kütüphaneciliğin giderek yayılacağı öngörüsüyle kitapsız ve kağıtsız bir topluma doğru ilerlendiği söylenebilir. Ama, günümüzde kağıt tüketimi azalmak şöyle dursun, rekor seviyede artmaktadır. İnternet'te gezinip araştırma yapan çoğu kişi, bulduğu belgeleri kağıda dökerek okumayı tercih ediyor. Bilgi hâlâ kağıt üzerinden yayılıyor! Yine de, kağıdın kolaylıklarının olduğu, hatta daha sağlıklı bir okuma ortamı sunduğu yadsınmaz. İnsanlar geleneksel okuma alışkanlıklarını terketmeme eğilimi gösteriyorlar. Hızları ve bilgi çeşitliliğiyle elektronik ortam, geleneksel kütüphanelerin, CD Rom gibi yeni bilgi kayıt ortamları da kitapların yerini almaya aday görünebilir. Ama birkaç on yıl içinde kağıtsız bir topluma dönüşeceğimiz de yok.

Ekranda bir metni okurken cümle içinde geçen bir kelimeye "tık"layabilir ve o kelimenin ne anlama geldiğini öğrenebilirsiniz. Metin sözlüğü de içerir. Henüz yazılırken bir metne ulaşabilir, yazara düşüncelerinizi anında aktarabilir, hatta yazıya müdahale ederek ortak bir metin oluşturabilirsiniz. Aynı işlemler görüntüler üzerinde de yapılabilir. Tüm bunlar metnin oluşma sürecini, yazarın statüsünü ve okuma biçimini değiştiriyor.

Bugünkü kişisel bilgisayarların arayüzlerinin düzenlenmesi, basitçe bir kitaplık ve çalışma masası eğretilemesine dayanır. Bilgisayar ekranının sunduğu açık metin olanağı okuma biçimini de değiştirecek. Bu, belki de sessiz okumadan sesli okumaya geçiş gibi önemli bir evrim olacak. Ne tür değişimler yaşanacağını şimdiden kestirmek ise olanaksız.

Saadet Koç

Yeni teknolojiler ve sanal uzay, okuma biçimini değiştirecek. Ama, nasıl bir değişiklik yaşanacağını şimdiden bilmemiz olanaksız.

- Kavaklıt
Aydın D., "Türkiye'de Kütüphaneciliğin Gelişimi", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, TDK Yayınları, cilt 9, sayı 1, 1995
Eco U., *Günlük Yaşamın Sosyoloji*, Adam Yayınları, İstanbul, 1992
Eğilim B., "Elektronik Bilgi Sistemleri", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, TDK Yayınları, cilt 9, sayı 3, Eylül 1995
Siofak A., "The Only Covers Are on the Books", *American Libraries*, Septem-ber, 1995
Tonta Y., "Elektronik Yayıncılık, Bilişsel Beşinç ve Kütüphaneler", *1. Türkiye İnternet Konferansı Bildirileri*, Ankara, 1995
Tonta Y., "İnternet, Elektronik Kütüphaneler ve Bilgi Erişimi", *1. Türkiye İnternet Konferansı Bildirileri*, Ankara, 1995
Tonta Y., Karhanlıoğlu S., "Bilgi Erişimi Sistemleri", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, TDK Yayınları, cilt 9, sayı 3, 1995
Tunc F., *Kitap Üzerine Anlatılan Devlet - Sulu Toplanmalar 92-93*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993
Yıldız N., *Enfeksiyon Kütüphanesi*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1988